

A LEGITIMITÁS NÉHÁNY PROBLÉMÁJA A SZOCIALIZMUSBAN

I. A legitimitás jelensége

Az ember vágyakozása a "tökéletes", "igazságos" társadalom után valószínűleg egyidős az alá- és fölérendeltségi viszonyok kialakulásával.

Napjainkig számtalan irodalmi, politikaelméleti, filozófiai munka szerzője alkotta meg legalább gondolatilag a hite szerinti legigazságosabb társadalmat.

Miközben (talán nem is paradox módon) kevésbé ideális, egyenlőtlenségeket magukba foglaló relációkkal tűzdelt struktúrák hordozták a történelem folyamán a tökéletesség mozaikát abban az értelemben, hogy tagjaik, a társadalmakat alkotó emberek és embercsoportok megelégedésével működtek.

Mármost ha feltesszük, hogy az ember az, aminek történelme során objektíválta magát, akkor a társadalmi rendszernek, amelyet a benne élő emberek többsége mint az általa ismert világok legjobbját tisztelt és termelt újra mindennapi élete során, ha morálisan talán nem is, az adekvátság értelmében ideálisnak kellett lennie.

Explicit vagy implicit módon a görög politikaelméleti munkáktól indulva, a társadalomról gondolkodók valamilyen módon érintették a társadalom fenti jelenségét, sokan közülük a tudós ember, vagy a morálisan érzékeny lény felsőbbiségével rácsodálkozva. A jelenséget Max Weber analizálta tudományosan először.¹

Napjainkig tisztázatlan azonban, hogy a legitimitásnak elnevezett jelenség a társadalom valamelyik, melyik szférájához vagy struktúrához köthető-e; jogosságot, törvényességet, elfogadottságot stb. értünk-e alatta; végül: mi motiválhatja, válthatja ki.

A legitimitás koncepciókban, fogalomértelmezésekben, a jelenségszintű leírásokon túlmenően közös, hogy a társadalom tagjai többségének támogatásával működő szféra vagy struktúra analizését (és) vagy a jelenség (általában rendszerspecifikus) magyarázatát kísérlik meg megadni.

Elteltekintve itt a napi politika megnyilvánulásainak aktualizáló elemzéseitől, a magyarázatoknak alapvetően két típusa különíthető el egészen a legutóbbi időkhig. Ezek a marxizmus rendszerelméletével megközelítve, önmagukban nem bizonyulnak helytállóknak. Röviden ezekről:

1./ A legitimitás jelenségét a politikához kötve a végrehajtó és/vagy törvényhozó hatalom struktúrájából és funkcionálásából vezeti le.

A politika alapfunkcióját tekintve valóban rögzíti formálisan a társadalom viszonyait, és megjeleníti a struktúrát mint integrációt, adott esetben a politikai hatalom birtokában relációk rúghatók fel, vagy módosíthatók.

Amennyiben alapfunkciójuknak megfelelő hatáskörben működnek, a törvényhozó és végrehajtó hatalom szerkezete, funkcionálása egyfelől legfeljebb a relációk újratermelésének formális szabályozóin, eljárásain keresztül nyerhet legitimitást.

Másfelől: mivel a procedúrák, jog, testület stb. eszközfunkciót látnak el, hogy a társadalmat "normatív meg határozott társadalmi intencitásában"² megtartsák, elfogadottságukban a struktúra legitimitása legfeljebb tükröződik.

Tehát miközben közös mindkét jelenségben (a politikában és a legitimitásban) többek között, hogy az integráció szempontjából relevánsak, míg a politika formálisan rögzíti és megjeleníti az integrációt, adott esetben a relációit megalkotja, a legitimitás az integráció létformája. Másként fogalmazva: a legitimitás szempontjából vizsgálat tárgyát képezhetik a politika viszonyai,³ funkcionálásuk, kapcsolatuk a társadalom egyéb relációival, a legitimitás tehát jelen van (vagy lehet) a politikában. A politika azonban legitimitást nem, legfeljebb legitimitást (esetleg) kiváltó relációkat építhet be a struktúrába.

Lehetőségei kimerülnek a társadalom formális integrálásában, a struktúráképzésben; annak garantálásához, hogy a struktúra integrációként reprodukálódik a társadalom és tagjai mindennapi életében, önmagában a politika a szükséges eszközrendszerrel nem rendelkezik.

2. / A legitimitás forrását az "alapelvekben", "alapértékekben" véli fölfedezni, amelyet egy személy vagy társadalmi csoport stb. isten kegyelméből, a néppel szerződést kötve, vagy merőben manipulatív szándékkal stb. testesít meg.

A fenti elgondolás több megfontolásra érdemes momentumot kínál, feltéve, ha a legitimitás problémakomplexumát nem csúsztatjuk kizárólag az ideológiai⁵ síkjára, továbbmenve, fosztjuk meg ontológiai bázisától, manipulációvá degradálva. Adekvát társadalmi gyakorlatba ültetve, az egzisztáló alapelvek és alapértékek a struktúra pillanatnyi állapotaként integrációt tükröznek.

Az állapotot analizálva tételezhetjük egyfelől, hogy az alapelvek és alapértékek (társadalom és egyedfejlődés oldaláról egyaránt determinált) szükségletek társadalmilag meghatározott kielégítési módjainak és a tudatosult szükségletek körének társadalmi átlagban vett lényegi azonosságához rendelődve a társadalmi érdekhierarchia és értékrend részét képezik.

Másfelől, hogy a relációk bázisa a társadalmi szférákban lényegileg azonos, tehát ún. "alapviszony" létét. Az alapviszony a tulajdon-, hozzá kapcsolódó értékrend és a politikai akarat egy bizonyos kombinációjának dominanciája. A fenti horizontális viszonyokból álló vertikális tagoltságot a struktúrának röviden társadalmi hatalomnak nevezem.⁶

Az integráció azonban nem azonos a legitimitással, viszont tükrözi a legitimitás jelenlétét a társadalomban. A társadalmi relációk - a társadalom tagjai (egyedek, közösségek) viszonyrendszere ugyanis a társadalmi gyakorlatban a struktúra egy bizonyos módon történő funkcionálásban realizálódik.

A legitimitás folyamat, amelynek lényege, hogy a társadalom tagjainak többsége önreprodukciós folyamata részeként termeli újra a társadalom viszonyait, azokkal mint példa - vagy mintaszerűvel azonosulva (akár mint alárendelt, vagy nem más, mint fölérendelt kíván lenni).

Másként fogalmazva: a legitimitás az a folyamat, amelynek során a differenciálódás alapját képező érdek- és értékhierarchia (mint a gyakorlatban a társadalom- és egyedfejlődés szempontjából leginkább adekvátnak és funkcióképesnek bizonyuló) minta- és példaszerűsége alapján épül be és termelődik újra a társadalom tagjai többségének önreprodukciós folyamatába. A társadalmi érdek- és értékhierarchiában foglalt egyenlőtlenségi viszonyok rögzülnek az egyedi reprodukció szintjén (szokás).

A társadalom és tagjai létformájának ezen egybeesése a legitimitás, az integráció létformája. Legitim rendszerben az egyedek többsége önmagát identitívként, az adott struktúrában legitimként éli meg.⁷

A legitimitás esetén a társadalom érdek-, érték-, politikai akarati viszonyaiban a domináns kombináció az általános különösként való megjelenéseként funkcionál; az adott viszonyokat dominánsan befolyásolja, megjeleníti a példa- és mintaszerűséget; reprezentánsai a tekintélyt (authority), a társadalmi hatalom hatalmi jellege háttérbe szorul, a hatalmi viszonyokat mint társadalmi viszonyokat reprodukálják a társadalom tagjai. Az ilyen módon értelmezett legitimitás szoros kapcsolatban áll a társadalmi hatékonysággal és stabilitással.⁸

A társadalmi hatékonyságra való utalás több legitimitással foglalkozó munkában megtalálható a jelenség pontos körülhatárolása nélkül.⁹

Részletekbe menő elemzés helyett itt csupán annyit jegyeznek meg, hogy feltevésem szerint a társadalom rendelkezésére álló erőforrások (emberi, anyagi, morális stb.) strukturális értelemben vett legitimitással összekapcsolódva eredményeznek társadalmi hatékonyságot, tehát a struktúra (minősége által behatárolt) bővített újratermelést.

A jelenség definiálása fontos lenne, mivel az integrációként legitim struktúrát a formálisan (jórészt a politika közreműködésével) integrált és legitímált (legfeljebb egyszerű újratermelésre képes) struktúrától a legszembetűnőbben a társadalmi hatékonyság alapján lehet elkülöníteni.

Összegezve az eddigieket: mindkét idézett felfogásnak van igazságmagva, de önmagában egyik sem ad kielégítő magyarázatot a legitimitás jelenségének megértéséhez. Megítélésem

szerint a legitimitás kérdése felvethető társadalmi szférák (relációi) vonatkozásában; a jelenség azonban a társadalmi hatalom (differenciálódás) - egyedi reprodukció - társadalmi érdek- és értékrend (integrálódás) a társadalom újratermelési folyamata során a társadalmi gyakorlatban kitapintható viszonyrendszereként vizsgálható, tehát strukturálisan.

II. Legitimitás és a magyar társadalmi struktúra a két világháború között

Röviden elemezném a II. világháború előtti magyar társadalom struktúráját és mechanizmusait a fenti értelemben vett legitimitás szempontjából.

Feltevésem ugyanis, hogy a legitimitás és a társadalmi hatékonyság szétválása az idézett korszakban már tetten érhető Magyarországon.¹⁰

Egyetértve Bibóval, a két világháború közötti magyar társadalom struktúráját alapvetően rendi jellegűnek ítélem. A rendi dominancia az értékrend és a politikai viszonyok vonatkozásában mutatható ki.

A csonka társadalmi hatalom a tulajdonviszonyok és részben a hatalomgyakorlás módját (törvényhozás) illetően ún. "kapitalista formációelemekkel" egészült ki.

A kiegészülés beépülés többek között azért, mivel egy polgári jellegű társadalmi hatalom mint alternatíva nem merült fel Magyarországon (a polgárság idegen volta; "szabadság kis köreinek", a polgári társadalomnak a hiánya; a "demokratikus nacionalizmus" (mint a polgárság ideológiája) a reprezentált társadalmi közeg hiányában nemesi nacionalizmusba fordult; 67-től: politikailag és garantált alternatívátlanság stb.).

Az ilyen módon felemás, alapvetően rendi jellegű struktúra reprodukáltatását - egyfelől: egy funkcióján és eszközein túllépő közhatalom; - másfelől: integráló funkciót betöltő ideológia, a nemesi nacionalizmus támasztotta alá.

A közhatalom a struktúra egyszerű újratermeltetése érdekében regulázó funkciót látott el a gazdasági, társadalmi, politikai alrendszerben egyaránt.

Tehette ezt, mivel a civil társadalom nem ellensúlyozta a hagyományosan túlsúlyos közhatalmat (a tulajdonképpeni politikai végrehajtó- vagy államhatalmat).

Az ideológia, amely lényegileg egy nemesi társadalom integráló tényezőjeként funkcionált, a nemzetiségi alakulási folyamat megtorpanását követően progresszív (demokratikus) töltetűtől megfosztott nacionalizmus volt (immáron nem nyelvében, hanem érzelmeiben, illúzióiban, indulataiban élt csupán a nemzet).

Mi az oka annak, hogy a struktúra mint minta- vagy példászerű reprodukálódott? Egyrészt az alternatív társadalmi hatalom hiánya, másrészt a hézagosan, de mégiscsak létező társadalmi hatalom, a közhatalom - beépített formációelemek - legitimitás munkamegosztásán ala-

puló fenntartása, reprodukálása. A munkamegosztás lényege, hogy a közhatalom garantálta (alrendszerek vonatkozásában is) a struktúra sérthetetlenségét; a beépített formációelemek jórészt az anyagi erőforrásokat állították elő (részben a hatalomgyakorlás demokratikus elemei részvételén keresztül fogadtatták el a rendszert anélkül, hogy adekvát tartalommal (civil társadalom; alulról építkező politikai rendszer; kölcsönhatásuk stb.) bírtak volna, vagy adekvát módon jelenítették volna meg a struktúra "politika alatti" világát).

Az életmódvitel, értékrend, moralitás - ideológia, hamis tudat, társadalmi tudat szférába utalt legitimitás biztosította a társadalom tagjai többségének a struktúrával való azonosulását.

A társadalom (emberi, anyagi morális stb.) erőforrásait és energiáit a fenti munkamegosztás segítségével formálisan integrált struktúra egyszerű reprodukálása felemésztette, kimerítette.

III. Az 1948 utáni magyar társadalmi struktúra a legitimitás szempontjából¹¹

1./ A "személyi kultusz"

A huszas évek végétől a Szovjetunióban működő, a "személyi kultusznak" vagy monopolisztikus hatalomgyakorlási módnak elnevezett szisztéma került bevezetésre Magyarországon. Jellemzői a következőkben foglalhatók össze:

- A társadalmi gyakorlatból a tulajdon-, morális-, politikai-, tehát horizontális viszonyok kiiktatódta.
- A vezetők-vezetettek; kormányzók-kormányzottak viszonyára redukálódott a társadalom összes hatalmi relációja (érdek-, érték-, politikai akarati egyaránt).

Az egyetlen megjeleníthető érdek- és értéktörekvés, amely társadalmi érdek- és értékrend szintjén a vezetők reprezentálásában egzisztált, összekapcsolódva a tulajdon, morál, politika monopóliumával határozta meg a struktúra felépítettségét, funkcionálását.

A horizontális relációk hiányában egyrészt, másrészt mivel a struktúrát és funkcionálást illetően a legalitás-legitimitás kritériumai egybeestek, a legitimitás kérdése a kormányzók-kormányzottak viszonyát illetően vethető fel.

Másként mondva, a kormányzat a horizontális relációkat kiiktatva, megsemmisítette a feltételeit annak, hogy a társadalom tagjai érdek- és értékviszonyok közvetítésével a társadalmi gyakorlatban mint példa- vagy mintaszerűen azonosuljanak az adott struktúrával. Ez legfeljebb a vezető személy vagy az ideológia közvetítésével történhetett.

Másrészt, elvonva a struktúrára, annak funkcionálására vonatkozó döntéseket a társadalom tagjaitól, egybeolvasztotta a legalitást-legitimitást, tehát azzal, hogy kötelezővé

tette a fenti értelemben vett társadalmi érdek- és értékrenddel (és alapján felépülő és funkcionáló struktúrával) való formális azonosulást a társadalom minden egyes tagja számára, nem csupán eliminálta az egyed érdek- és értéktörekvéseit, hanem az egyedet mint olyat illegitimmé nyilvánította.

Ennek következtében nem állapítható meg egyértelműen, hogy a vezetés igényt tartott-e egyáltalán strukturális értelemben vett legitimitásra, mint ahogy a legitimitás vagy illegitimitás mértéke sem egy adott pillanatban.

Mindenesetre előállt az a helyzet, amelyet Bibó 1947-ben a koalíciós szakítás eredményezte három alternatíva egyikeként, még mint lehetőséget elemzett: "...a kormányzat hamar bejutna abba a reménytelen circulusba, amelybe minden sikertelenségét szervezett aknamunkának tulajdonítja, viszont azokkal a módokkal, melyekkel ezt megtorolni és megelőzni igyekszik, haldíos bizonyossággal még sűrűbbé teszi az ellenségesség atmoszféráját és még valószínűbbé az újabb sikertelenségeket.

Hozzájárulna ehhez egy összeseküvés pszichózis is, mert Magyarországon a helyüket nem találó egzisztenciák elszaporodása feltehetően az elkövetkezendő időben fog néhány összeesküvést kiváltani, melyeket komolyan kell majd venni rendészeti, de annál kevésbé politikailag. A reakciótól való idegesség állapotában azonban hiányozni fog az ehhez szükséges fölény.

A közhangulat ellenzékiessége szükségképpen nagyobb államhatalmi centralizációra kényszerítené az államhatalmat."¹²... stb.

Az ösztönök, indulatok világába visszaszorított, így kontrolálatlan, látens egyet nem értés egyfelől - a döntések kizárólagos birtoklása mellé a feltétlen engedelmességet megkívánó vezetés folytonos öngazolási kényszere másfelől eredményezte azt a circulust vitiosust, amely végül is 1956-hoz vezetett.

2./ Elmozdulások a 60-as évektől

Megítélésem szerint a hatalomgyakorlás módját illetően jelentős stílusváltás figyelhető meg a 60-as évektől kezdődően, ennek elemei a következők:

a./ A kormányzat és a társadalom tagjai közé alapvetően döntéslebontó és igazoló funkcióval beiktatózott egy erősen hierarhizált végrehajtó apparátus.

Az adott szempontból lényegesnek tartom, hogy a végrehajtó szférán belül, egy felülről lefelé, és egy "oldalról" felfelé irányuló mozgás egyaránt megfigyelhető.

Másként szólva, a kormányzat szintjén született, közvetítő szervek áttételein keresztül jutott, lépcsőzetesen konkretizálódott döntés a döntést, döntéshozatal folyamatát és a végrehajtást befolyásolni legkevésbé képes közép; alsóbb vezető-, végrehajtó réteg által képviselten jelenik meg személyhez kötötten a társadalom tagjai számára.

A funkciót betöltő (elvileg és amennyire az adott döntés lehetővé teszi) státuszát felfelé, pozícióra való alkalmasságát felfelé a döntésekkel, mint sajátjával történő azonossalással igazolja, ezáltal közvetve reprezentálja és igazolja a kormányzatit is.

Másrészt (szélesen értelmezett) végrehajtó szféra az informális csatornákon beérkező érdektörekvések felfelé közvetítésével döntésbefolyásoló funkciókat is ellát.

b./ A háztáji bevezetése a mezőgazdaságban mint precedens, a gazdasági hatékonysághoz és egyéni teljesítményhez nem kötött életszínvonalemelést, összekapcsolódva a megítélem szerint leglényegesebb elemmel; c./ az ún. "intim szféra" felszabadításával, hiátusok közpödését eredményezte a legális struktúra bizonyos pontjain.¹³

Az összefüggő szféraként nem, csupán hézagokként egzisztáló "illegális" lukak paradigmánként léte mint tartalom a hetvenes évektől kezdődően, az első társadalom innovációs készségének csökkentésével párhuzamosan kezdett beszívároggni a legális társadalom formarendszerébe.

A norma nélküli lét erőzítője valószínűleg a struktúra alapelvei és egy "alulról építkezési" folyamat (az egyed érdek- és értéktörekvéseinek becstornáztatása) kölcsönhatásának eredményeként szorítható vissza a társadalmi gyakorlatban.

JEGYZETEK

- 1 M. Wéber legitimitás-konceptiójának és legitím uralomtípusainak kritikai elemzésével még adós az (általam eddig feldolgozott) szakirodalom.
 - 2 J. Habermas: Legitimációs problémák a modern államban. In: Válogatás a polgári politikatudomány fejezeteiből. Tudományos Szocializmus Füzetek, 65-66. szám 157. old.
 - 3 A politikai viszonyokat illetően különböző elgondolások élnek a politikatudományban. Az elemzések középpontjában a politikai hatalom áll, amelyre vonatkozó ellentétes megközelítéseket Offe tipizálta. C. Offe: Politikai uralom és osztálystruktúrák a késő kapitalista társadalmi rendszerek elemzéséhez. In: Válogatás a polgári politikatudomány fejezeteiből. Tudományos Szocializmus Füzetek, 65-66. szám 129-155. old. Tanulmányában ún. konfliktus-teoretikusokat és integráció-teoretikusokat különít el, kritizálva mindkét elméletet egyoldalúsága miatt. Előbbiek a hatalmat nem evolúciós mozgás által kitermelt, tehát az adekvátság kritériumának alávethető politikai viszonyként fogják fel, hanem az (osztály) uralom automatikus leképezéseként. Az integráció-teória viszont "elmetszi azokat a kapcsolatokat, amelyek a társadalmi kiváltságok és a politikai uralom között állnak fenn. E nézőpontban eltűnik az elnyomás ténye..."
- Megítélem szerint az ellentétek áthidalhatók, mivel az elméletek három különböző, bár kölcsönhatásban álló politikai viszonyra vonatkoztatva helytállóak.

A konfliktuselmélet a legtársadalmibb, kvázi politikai viszony, az uralom szintjén igaz. A "politikai szükségletek", amelyeket Offe a politikai folyamatok "nyersanyagának" tekint, "amelyeket a politikai rendszer intézményei mint "küldő adatokat" dolgoznak fel és ellenőriznek" ezen a szinten képződnek. Az uralom nem más, mint a tulajdon-, hozzá kapcsolódó értékrend egy bizonyos kombinációjának dominanciája nyomán a politikai akaratképződés nyersanyagát képező komplex érdek- és értékdominancia.

Az integrációelmélet részben a hatalom (mint a döntések tényleges birtoklása /Gombár/, amely hatalomgyakorlási módban realizálódik), részben a kormányzás szintjére vonatkoztatva fogadható el. Az uralom szintjén keletkező "politikai szükségletek", "igények" politikai akarattá transzformáltan jelennek meg a hatalom szintjén "politikai közösségek" (pártok) által megjelenítve. A hatalom nem automatikusan képezi az uralmat, viszont a két politikai viszony kölcsönhatásában az uralom a domináns. A hatalom mozgásterének szélső pólusait, illetve alternatívakeretét az uralmi rendszer jelöli ki. A hatalom az uralmat (adekvátsága esetén) politikailag, formálisan (részvételen keresztül) fogadhatja el, azáltal rögzíti azt. Szilárd, de nem statikus uralmi bázisra (az uralom által kijelölt alternatívakereten belül; nem elhanyagolva a kölcsönhatást) változó hatalom épülhet.

Az adott struktúrát mint itengrációt a kormányzat jeleníti meg; az államilag szervezett társadalomban az állam reprezentánsa a mindenkori kormányzat. Ebben a minőségben a kormányzat Habermas gondolatát átvéve: "garanciát vállal arra, hogy a társadalmi dezintegrációt kötelező döntések segítségével megakadályozza." Funkciója, hogy a hatalomban hozott döntéseket (output) a napi politika eszköztársaságán keresztül csatolja vissza a társadalom egyedeihez (végrehajtó hatalom) autonómiája azonban relatív (az uralom és a hatalom vonatkozásában).

A kormányzók és kormányzottak viszonyának konkrét tartalma és minősége a társadalmi viszonyok minőségét (és a rend legitimitásának mértékét) esszenciálisan tükrözi.

Max Wéber legitím uralomtípusai (akárcsak Machiavelli tanácsainak jó része) ezen a szinten érvényesek.

- 4 Különösen árnyalt elemzést kívánnak meg az ún. kevert vagy többbúklódos struktúrák. Lényegük az adott szempontból, hogy eltérő bázisú relációkat magukba foglaló társadalmi szférák (szükségyszerűen) inkonzisztens összekapcsolódása nyomán épülnek fel.

Labilitásuk ellensúlyozásaképpen - mint az egyik lehetséges megoldást - involválják a regulázó, kondicionáló jellegű politikát, hogy formálisan ugyan, de integrálja és integrációként jelenítse meg az egyébként heterogén struktúrát.

- 5 Lásd: Szabó Miklós: Programideológiák és állapotideológiák. Világosság, 1978. 2. szám.; Schlett István: A politikai ideológia természetéről. Társadalmi Szemle, 1982. 3. szám. A cikkek lényeges utalásokat tartalmaznak ideológia és legitimitás kapcsolatára vonatkozóan.

- 6 Maga az elnevezés (társadalmi hatalom) és a viszony dominanciaként való felfogása Ol-
sentől származik. Lásd: Marvin E. Olsen: The Process of Social organization: Power in

Social Systems. 33-55. old. Holt, Rinehart and Winston.

Meg kell jegyezni, hogy Olsen a hatalomtípusoknál még további hármat különböztet meg a dominancia mellett (Force; Authority. Attraction), ezek közül a legitimitás-jelenség a tekintélyhez (Authority) köti.

- 7 Lásd: S.M. Maslow: Elmélet az emberi motivációról. In: R.S. Sutermeister (edit.): Ember és termelékenység. Budapest, 1966; Heller Ágnes: A mindennapi élet. Budapest, 1970.
- 8 Lásd: Pokol Béla: Stabilitás és legitimitáció. Valóság, 1983. 1. szám 13-22. old.
- 9 Gondolok itt például Rothschild tanulmányára, amelyben a politikához kapcsolja ugyan a legitimitás jelenségét, de (Lipset nyomán) az elsősorban gazdasági értelemben vett hatékonyság és a normatív alapelvek (mint legitimitás) szoros kapcsolatára hívja fel a figyelmet. Ez utóbbi gondolata azért igen lényeges, mert gazdasági hatékonyságot az alapelvekkel kölcsönhatásban produkáló struktúrát megjelenítő politika valószínűleg egy társadalmi hatékonysággal bíró (legitim) rendszert reprezentál.
Lásd: J. Rothschild: Political Legitimacy in Contemporary Europe. In: B. Denitch (edit.): Legitimation of Regimes. City University of New York, USA:
- 10 Lásd: Bibó István: Válogatott tanulmányok I-II. Budapest, 1986; Szűcs Jenő: Vázlat Európa három történeti régiójáról, Budapest, 1983. Szemben például: Hanák Péter (szerk.): Magyarország története VII. köt. Budapest, 1978; vagy Kolosi Tamás: A strukturális viszonyok körvonalai. Valóság, 1982. 11. szám 1-18. old., akik ún. kettős struktúrát vélnek felfedezni a két világháború közötti Magyarországon.
- 11 Az adott kornak más szempontú, de tágabb spektrumú elemzését lásd: Ágnes Heller: Phases of Legitimation in Soviet-type Societies. In: T.H. Rigby and Fehér Ferenc (edits.): Political Legitimation in Communist States. New York, 1982.
- 12 Bibó István: Válogatott tanulmányok. II. Budapest, 1986. 355. old.
- 13 Bár élvezettel forgattam Hankiss Elemér Diagnózisok című könyvének I. és II. kötetét, az ún. "második társadalom" létét nem látom igazolva. A hiátusok megítélésem szerint nem állnak össze egybefüggő mezővé, amely elvileg bázisa lehetne egy alternatív társadalmi hatalom kialakulásának.